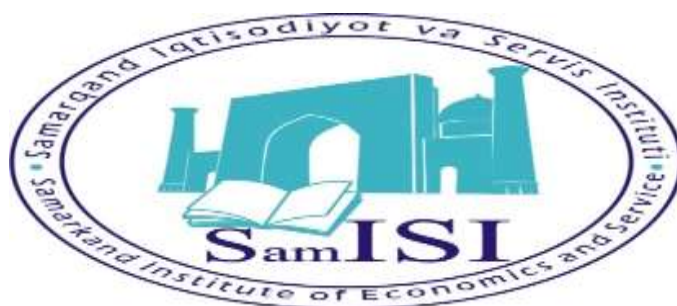

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ
ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС
ИНСТИТУТИ**

**«БАНК-МОЛИЯ ХИЗМАТЛАРИ» ФАКУЛТЕТИ
«БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ВА АУДИТ» КАФЕДРАСИ**

« МОЛИЯВИЙ ҲИСОБ » фанидан

КУРС ИШИ

**Мавзу:КОРХОНАЛАР ДАРОМАДИ (ФОЙДАСИ)ДАН
ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАРНИНГ ҲИСОБИ
(«ОҚДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ
ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖ мисолида)**

Бажарди:БХ -112 гуруҳ талабаси

Ахроров. Ж.

Илмий рахбар: асс.Ширинов. У.

САМАРҚАНД-2015

МУНДАРИЖА:

КИРИШ.....	3
I БОБ. ФОЙДАДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАР ҲИСОБНИНИГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ.	
1.1 Фойда кўрсаткичларининг моҳияти ва шакллантириш тартиби.....	8
1.2 Фойдадан олинадиган солиқлар ҳисобининг мақсади ва вазифалари.....	21
II БОБ «ОҚДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖДА ФОЙДАДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАР ҲИСОБИ.	
2.1 «ОҚДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖ да фойда кўрсаткичларининг ҳолати ва таркибий тузилиши.....	26
2.2 «ОҚДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖ да фойда солиғи ҳисоби	30
ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР.....	32
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	34
ИЛОВАЛАР.....	36

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги: Ўзбекистонда олиб борилаётган иқтисодий ислохотларни амалга оширишда, авваламбор, солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш, солиқларнинг турларини камайтириш, уларни ҳисоблаш механизмини соддалаштириш муҳим масалага айланиб бормоқда. Бу борада ҳозирга қадар мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг ижобий самараси ҳақида мамлакатимиз Президенти И. А. Каримов алоҳида тўхталиб: “Хўжалик юритувчи субъектларнинг солиқ юкини янада камайтириш, фойда солиғи, микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ ҳамда жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи тўлови ставкасининг камайтирилиши ва айти пайтда уни ҳисоблаш тартибларининг такомиллаштирилиши тадбиркорлик, кичик ва хусусий бизнесни изчил ривожлантириш учун кучли рағбатлантирувчи омиллар яратди”¹ деб таъкидлаганлар.

Шу муносабат билан республикаимизда охириги йилларда бозор тамойилларига жавоб берадиган солиқ ислохотлари амалга оширилди, солиқ тизими шаклланиб, янги Солиқ Кодекси қабул қилинди, солиқ органларининг яхлит тизими барпо этилди. Иқтисодиётдаги солиқ юки 1991 йилдаги 41.2 % дан 22 % қадар пасайди, чунончи фойда солиғи ставкалари ҳам 38 % дан 9 % гача пасайтирилди. Бунинг натижасида хўжалик юритувчи субъектлар томонидан ишлаб чиқаришини модернизациялаш, айланма маблағларни кўпайтириш, маҳсулот ва хизматларни ишлаб чиқариш ва экспорт ҳажмини кўпайтириш ишлари амалга оширилди. Шу ва шунга ўхшаш ислохотлар самараси ўлароқ мамлакатимизда ялпи ички маҳсулоти 8,1 фоиз, саноат ишлаб чиқариш ҳажми 8,3 фоизга, қишлоқ хўжалиги ишлаб

¹ Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф етишининг йўллари ва чоралари. –Тошкент: “Ўзбекистон”, 2009, 24-бет.

чиқариши 6,9 фоиз, капитал қурилиш 10,9 фоиз, чакана савдо айланмаси ҳажми 14,3 фоизга ошди. Ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг қарийб 70 фоизини юқори қўшимча қийматга эга бўлган тайёр товарлар ташкил этди. Истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ҳажми 2014-йилда 9,4 фоиз, шу жумладан, озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 8,7 фоиз, озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 10 фоизга ўсди. Инфляция даражаси йил якунлари бўйича 6,1 фоизни ташкил этди. Бу прогноз кўрсаткичларига нисбатан сезиларли даражада пастдир. Ўтган йили солиқ юки 20,5 фоиздан 20 фоизга, даромад солиғи ставкаси эса 9 фоиздан 8 фоизга камайтирилган бўлса-да, давлат бюджети ялпи ички маҳсулотига нисбатан 0,2 фоиз профитсит билан бажарилди

Юртимизда амалга оширилаётган солиқ ислохотлари ўз навбатида фойда солиғи ҳисобини ўрганишни, амалиётда мавжуд камчиликларни бартараф этиш бўйича таклифлар ишлаб чиқишни, ушбу солиқ ҳисобини чуқур тадқиқ этишни тақозо этмоқда.

Мавзунинг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Мазкур курс иши Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” кафедрасининг илмий-тадқиқот ишлари режасига мос келади ва мазкур доирада бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади: Ушбу курс ишининг мақсади иқтисодиётни модернизациялаш шароитида фойда солиғи ҳисобини назарий, методологик ва ташкилий муаммоларини тадқиқ этиш ҳамда ушбу муаммоларни ҳал этишга доир илмий-амалий тавсиялар беришдан иборат. Фойда солиғи ҳисобини назарий жиҳатдан ўрганиш ва амалиётда фойда солиғи ҳисобини таҳлил қилиш, бу ҳисобни юритишни такомиллаштириш ва унинг ҳисобини юритишдаги камчиликларига тегишли тўғри тавсияларни бериш.

Тадқиқотнинг вазифалари:

- фойда солиғи ҳисобининг назарий асосларини ўрганиш;
- тадқиқот объекти билан танишиш;

- корхонада фойда солиғи ҳисобининг юритилишини таҳлил қилиш;
- корхонада бу ҳисоб юритилишини такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг ўрганилганлик даражаси: Фойда, унга бевосита боғлиқ бўлган фойда солиғи кўрсаткичларининг долзарб масалалари А.В. Ваҳобов ва А.С. Жўраев, Ш.Гатаулин, И.Завалишина, Ж.Зайналов, Т.Тошмуродов, Қ.Яхёев ва бошқа олимлар томонидан чоп қилинган ишларда тадқиқ этилган.

Фойда, фойда солиғи кўрсаткичлари ҳисоби айрим назарий ва методологик жиҳатлари Р.Д.Дўсмуротов, А.К. Ибрагимов, Б.И.Исроилов, В.Я.Кожинов, Х.Н. Мусаев, М.К. Пардаев, В.И. Подольский, К.Б. Уразов, З.Н. Қурбанов, Б.А.Хасанов ва бошқа олимлар қаламига мансуб монографиялар, дарсликлар, ўқув қўлланмалар ва илмий мақолаларда ёритилган.

Бироқ республикамизда фойда солиғи кўрсаткичлари ҳисобини такомиллаштириш бўйича махсус тадқиқотлар олиб борилмаган. Чоп этилган ишларда фойда солиғи кўрсаткичларининг яхлит тизими ишлаб чиқилмаган, улар бўйича ҳисоб ва ҳисоботда ахборотларни тизимли шакллантириш масалалари атрофлича ёритилмаган. Юқоридаги муаммоларнинг мавжудлиги, уларни ҳал этишнинг илмий-амалий жиҳатдан аҳамиятга моликлиги фойда солиғи кўрсаткичлари ҳисобини такомиллаштиришга қаратилган чуқур илмий изланишлар олиб боришни тақозо этади.

Тадқиқотнинг объекти: Самарқанд вилояти Иштихон туманида жойлашган «ОҚДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖ корхона фаолияти ва бухгалтерия маълумотлари.

Бу корхона қишлоқ хўжалик техникаларида тупроққа ишлов бериш, қишлоқ хўжалик экинларини парвариш қилиш. Ҳосилни йиғиштириб олиш билан боғлиқ бўлган механизациялашган қишлоқ хўжалик ишларини

базарувчи қишлоқ хўжалик техникаларини тузатувчи, уларга техник хизмат кўрсатувчи, транспорт хизматини кўрсатувчи, қишлоқ хўжалик ташкилотлари тракторлар, қишлоқ хўжалиги машиналари, эҳтиёт қисмлар ва бошқа турдаги моддий ресурслари билан таъминловчи халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқарувчи, чорвачилик фирмаларига, шахсий ёрдамчи ва деҳқон хўжаликларига хизмат кўрсатувчи ташкилотдир.

«ОКДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖ ҳуқуқий шахс ҳисобланиб, ўзининг мустақил балансига, юмалоқ муҳрига, штампига, статистик кодларига ва АТ Агро банк Оқдарё туман бўлимида 20210000900432501001- сонли ҳисоб рақамига эга. МФО 00309.

- корхонанинг чет эл валютасидаги ҳисоб рақамлари ва Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида ҳисоб рақамлари мавжуд эмас.

-Таъсис ҳужжатларига кўра корхонанинг тўлиқ номи ОКДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» очик турдаги акциядорлик жамияти, қисқача номи «ОКДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖ деб юритилади.

«ОКДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖ нинг манзилгоҳи лойеш шаҳри, лойеш кўчаси 84-уй.

Ишнинг ҳажми таркибий тузилиши:

Тадқиқот кириш, асосий қисм, хулоса ва таклифлар, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат бўлиб жами 36 бетни ташкил этади

Кириш қисмида тадқиқот тўғрисида, унинг мақсади ва вазифалари ва тадқиқот объекти тўғрисида тўлиқ маълумотлар берилган.

Асосий қисм эса икки бобдан иборат. Унинг биринчи бобида тадқиқотнинг назарий қисми очиб берилган. Иккинчи боби эса амалиётда

яъни корхона мисолида фойда солиғи ҳисобининг юритилиши, унинг таҳлили ва такомиллаштириш йўллари кўрсатиб ўтилган.

Хулоса ва таклифлар қисмида фойда солиғи ҳисоблаш тизими бўйича яхлит хулосалар киритилган.

Иловаларда эса корхона ва унинг ҳисоб маълумотлари тўғрисидаги расмий ҳужжатлар киритилган.

I БОБ. ФОЙДАДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАР ҲИСОБИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ.

1.1 ФОЙДА КЎРСАТКИЧЛАРИНИНГ МОҲИЯТИ ВА ШАКЛЛАНТИРИШ ТАРТИБИ.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида ҳар бир хўжалик юритувчи субъектнинг олдида қўйган асосий мақсади бу фойда олишдир. Фойда ялпи ички маҳсулотларнинг бир қисмини тақсимлаш ва қайта тақсимлашни юзага келтиришда муҳим роль ўйнайди. Ишлаб чиқаришнинг узлуксизлиги, унинг кенгайтирилиши марказлаштириладиган ва номарказлаштириладиган жамғармаларни ташкил этишда фойда нафақат сифат кўрсаткичи сифатида балки шу билан бирга у шу жараёнда юзага келиши мумкин бўлган молиявий ва солиқ муносабатларини ташкил этувчиси ва манбаси ҳамдир. Ялпи ички маҳсулотнинг бир қисмини ҳосил қилиш, тақсимлаш ва ундан фойдаланиш жараёнида фойда махсус ва умумхўжалик жамғармаларини ташкил этиш билан биргаликда давлат бюджетини пул маблағлари билан таъминлашда актив иштирок этади ва шу хусусиятлари билан бозор-иқтисодий муносабатларини шакллантириш ва ривожлантиришда у янада фаолроқ ўз моҳиятини намоён этиши мумкин.

Фойданинг бир қисмини бюджет орқали қайта тақсимлаш жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий равангига таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Бу ижтимоий тақдор ишлаб чиқаришнинг минтақавий пропорцияларида, табиий ресурслардан рационал фойдаланишларда ва аҳолини ижтимоий ҳимоялашда ўз ифодасини топади. Демак, корхоналар ажратмаларининг бир қисмини солиқ сифатида давлат бюджетига ўтказиш бозор инфраструктурасини барпо этиш учун зарур.

Фойдани турлича таърифлаш мумкин. Кўпгина адабиётларда иқтисодчилар фойдага турлича таъриф беришган. Хусусан, фойдага қуйидагича таърифлар бериб ўтилган:

“Фойда – сотилган маҳсулот (кўрсатилган хизмат)ларнинг қиймати билан таннарни айирмаси, қўшимча маҳсулотнинг пул шаклидир. Фойда даромаднинг бир қисми. Фойданинг мувозанат, ҳисоб-китоб ва қолдиқ шакллари мавжуд. Маҳсулот таннарини пасайтириш, жадаллаштириш асосида ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш фойда ўсишининг асосий омиллари ҳисобланади”

“Фойда - бу корхонанинг ҳисобот даврида жами фаолият турларидан олинган даромадлари билан жами фаолият бўйича кўрилган зарарларнинг ижобий фарқидир”.

Молия-солиқ адабиётларида эса фойда қуйидагича тавсифланган:

“Фойда қўшимча қийматнинг бир қисми сифатида турли соҳа фаолияти иқтисодий тармоқларининг ўзаро пул маблағларини тақсимлаш функциясини бажаради ҳамда ялпи ички маҳсулотнинг бир қисмини тақсимлаш ва қайта тақсимлашни юзага келтиришда муҳим рол ўйнайди”

Бухгалтерияга оид адабиётларда фойда кўрсаткичларининг 5 хил шакли мавжуд. Уларни қуйидаги кетма-кетликда ўрганамиз:

1. Сотишдан олинган фойда (Фс) :

$$\text{Фс} = \text{Ст} - \text{Тс}$$

Бу ерда: Ст – соф тушум, Тс –сотиш таннарни

2. Асосий фаолиятдан олинган фойда (Аф) :

$$\text{Аф} = \text{Фс} - \text{Дх} + \text{Бод}$$

Бу ерда: Дх- давр харажатлари; Бод – асосий фаолиятдан олинган бошқа операцион даромадлар.

3.Умумхўжалик фаолиятидан олинган фойда (УФ):

$$\text{УФ} = \text{Аф} + \text{МД} - \text{МЗ}$$

Бу ерда: МД – молиявий фаолиятдан олинган даромадлар;

МЗ - молиявий фаолиятдан кўрилган зарарлар

4.Солиқгача фойда (Фст):

$$\text{Фст} = \text{УФ} + \text{Фф} - \text{Фз}$$

Бу ерда: Фд –фавкулотдаги фойда; Фз – фавкулотдаги зарарлар

5.Соф фойда (Сф):

$$\text{Сф} = \text{Фст} - \text{Дс} - \text{Аж}$$

Бу ерда: Дс – фойдадан олинадиган солиқлар (фойда солиғи, инфраструктурани ривожлантириш солиғи, ягона солиқ,);

Аж – фойдадан бошқа ажратмалар.

«Маҳсулот (иш, хизмат)ларни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида Низом» га мувофиқ юқорида келтирилган фойда кўрсаткичларидан ташқари солиқга тортиш мақсадида яна иккита қуйидаги фойда кўрсаткичи ҳисоблаш йўли билан топилади:

- **Солиқга тортиладиган даромад (Стд)**

$$\text{Стд} = \text{Фст} (\text{Зст}) + \text{Стх} + \text{Сбх} - \text{Счх} - \text{Д} - \text{Ф}$$

Бу ерда: Стх –солиқ солиш базасига қайта қўшиладиган харажатлар;

Сбх –ҳисобот даврида солиқ базасидан чегирилмайдиган, лекинда келгусида чегирилиб бориладиган харажатлар;

Счх –солиқ базасидан ҳисобот даврида чегириладиган харажатлар;

Д –олинган дивидендлар;

Ф- олинган фоизлар

- **Солиқга тортиладиган фойда (Стф)-** бу солиқга тортиладиган даромаддан фойда (даромад) солиғини ҳисоблаш учун имтиёз сифатида чегириб ташланадиган харажатларни айиргандан кейин қоладиган фойда суммаси, яъни :

$$\text{Стф} = \text{Стд} - \text{И}$$

Бу ерда : И – имтиёз сифатида солиқга тортиладиган даромаддан чегириладиган харажатлар.

Фойда кўрсаткичининг асосий элементлари даромад ва харажатлардир. Қуйида уларга батафсил тўхталиб ўтамиз.

ЖАМИ ДАРОМАДНИНГ ТАРКИБИ:

Жами даромадга қуйидагилар киради:

- товарларни (ишларни, хизматларни) **(кейинги ўринларда — Товарларни)** реализация қилишдан олинадиган даромадлар;
- бошқа даромадлар.

Жами даромадни шакллантиришда қуйидагилар солиқ тўловчининг даромади сифатида қаралмайди:

- устав фондига (устав капиталига) олинган ҳиссалар;
- муассислар таркибидан чиқиладиганда (улуш камайтирилганда, тугатила- ётганда) устав фондига ҳисса доирасида олинган маблағлар;
- оддий ширкат шартномаси шеригининг шартнома шериклари умумий мулкидаги улуши қайтариб берилган (бўлинган) тақдирда ҳиссаси миқдорида олинган маблағлар;

- реализация қилинадиган Товарлар учун бошқа шахслардан дастлабки ҳақ(бўнак) тарзида олинган, шунингдек, СКнинг 129-моддасида назарда тутилган солиқ тўловчининг даромади сифатида қаралмайдиган даромадлар.

Солиқ солинадиган фойдани антқлашла Ўзбекистон Республикасидаги тўлов манбаида солиқ солинадиган дивидендлар ва фоизлар жами даромаддан чегириб ташланади.

ТОВАРЛАРНИ РЕАЛИЗАЦИЯ ҚИЛИШДАН ОЛИНАДИГАН ДАРОМАДЛАР

Товарларни реализация қилишдан, шу жумладан ёрдамчи хизматлар томони- дан реализация қилишдан ҚҚС ва акциз чегириб ташланган ҳолда олинган тушум Товарларни реализация қилишдан олинадиган даромад ҳисобланади.

Товарларни реализация қилишдан олинадиган тушум юклаб жўнатилган товарлар (бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар) қийматидан келиб чиққан ҳолда товарларни жўнатиш, ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш ҳолларини тасдиқловчи ҳужжатлар асосида белгиланади.

Қурилиш. қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишга тушириш-созлаш, лойиҳа-қидирув ва илмий ишлар (хизматлар) бўйича, шунингдек объектларни фойдаланишга тайёр қилиб қуриш чоғида шартномавий баҳолардан келиб чиқиб ҳақ тўлаш учун ҳисоб-китоб ҳужжатлари тақдим этилган, буюртмачилар томонидан бажарилган (кўрсатилган) ва тасдиқланган ишларнинг (хизматларнинг) ҚҚС киритилмаган қиймати даромадга қўшилади.

МИСОЛ. Таъмирлаш-қурилиш ташкилоти пудрат шартномаси асосида ишлаб чиқариш цехини тўлиқ таъмирлаш бўйича ишларни амалга оширди. Таъмирлаш ишлари тугаганидан сўнг пудратчи ва буюртмачи ўртасида бажарилган ишлар далолатномаси расмийлаштирилди ва имзоланди. Таъмирлаш ишларининг сме- тада кўрсатилган қиймати - 48 000 минг - сўм, шу жумладан ҚҚС- 8 000 минг сўм ташкилот бажарилган ишлар қийматига ҳисобварақ -фактура ёзиб берди.

ҚҚСни чегириб ташлагани ҳолда бажарилган ишларнинг нархи — 40 000 минг сўм — таъмирлаш-қурилиш ташкилотининг даромади ҳисобланади.

Товарлар таннарихидан ёки товарлар олинган баҳосидан паст баҳоларда (товарни олиш билан боғлиқ харажатларни ҳисобга олган ҳолда) реализация

килинганди, шунингдек товарлар бепул топширилганда солиқ солиш мақсадлари учун товарларни реализация қилишдан олинган тушум уларнинг таннархи ёки товарлар олинган баҳо асосида (товарни олиш билан боғлиқ харажатларни ҳисобга олган ҳолда) аниқланади. Баҳолари (тарифлари) давлат томонидан тар- тибга солиниши назарда тутилган товарлар учун реализация қилишдан олинган тушум белгиланган баҳолар (тарифлар) асосида аниқланади.

ХАРАЖАТЛАРНИ ГУРУҲЛАШ

Фойда солиғининг харажатлар таркиби масалалари Солиқ кодексининг (СК) 21-боби билан тартибга солинади.

Фойда солиғи солиш объекти бўлиб ташкилотнинг жами даромади ва чегириб ташланган харажатлар ўртасидаги фарқ сифатида белгиланадигек фойда ҳисобланади. Яъни харажатлар солиқ солиш объектини шакллантиришнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади.

«Харажатлар» атамаси олинган даромаднинг камайишини кўрсатадиган кўрсаткични билдиради. СК харажатларни қуйидаги икки турга бўлади:

А) чегириладиган харажатлар

Б) чегирилмайдиган харажатлар

А) моддий харажатлар, меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари, амортизация харажатлари, бошқа харажатларни ўз ичига олувчи чегириладиган харажатлар;

Б) чегирилмайдиган харажатлар. Бундан ташқари, жорий ҳисобот даврида уларнинг вужудга келиш пайтида солиқ солинадиган фойдани белгилашда чегирилмайдиган, улар кейинги даврларда, солиқ тўловчининг ҳисоб сиёсати билан белгиланган, лекин 10 йилдан кўп бўлмаган муддат ичида чегирилиши лозим бўлган харажатлар алоҳида гуруҳга ажратиб кўрсатилган.

Солиқ солиш мақсадларида харажатлар деганда асосланган ва ҳужжатлар билан тасдиқланган харажатлар ёки қонун ҳужжатларига ва солиқ тўловчининг ҳисобга олиш сиёсатига мувофиқ расмийлаштирилган зарарлар тушунилади.

Бинобарин, солиқ тўловчи ўз харажатларининг асослилигини исботлаб бериши шарт эмас. Агар солиқ идораси бирон-бир харажатларни тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ эмас деб ҳисобласа, айнан у ушбу харажатларнинг асосланмаганлигини исботлаб бериши керак. Шу тариқа харажатларнинг иқтисодий жihatдан ўзини оқлаш презумпцияси амал қилиши шарт.

МОДДИЙ ХАРАЖАТЛАР

Чегириб ташланадиган харажатлар гуруҳида биринчи бўлиб моддий харажатлар келтирилади. Харажатлар асосан 1000- «Материалларни ҳисобга олувчи счётлар», 1500-«Материалларни тайёрлаш ва харид қилишни ҳисобга олувчи счётлар», 1600-«Материаллар қийматидаги фарқларни ҳисобга олувчи счётлар» ва бошқа ҳисобварақлар маълумотлари бўйича шаклланади.

Агар етказиб берувчидан қабул қилинган қайтариладиган тара қиймати олинган товар-моддий захиралар нархига қўшилган бўлса, унда қайтариладиган тара қиймати уларни сотиб олиш учун қилинган харажатларнинг умумий суммасидан чиқариб ташланади.

Моддий харажатлар суммаси қайтариладиган чиқиндилар қийматига камайтирилади.

МЕҲНАТГА ҲАҚ ТЎЛАШ ХАРАЖАТЛАРИ

Меҳнатга ҳақ тўлаш солиқлар ва бошқа ушланмалар чегирилмаган ҳолда иш берувчи томонидан ходимга тўланиши керак бўлган пул ёки натура шак- лидаги ҳақ.

Меҳнатга ҳақ тўлаш харажатларига иш ҳақининг, шунингдек, пул ёки натура шаклларида ҳисоблаб ёзилган турли мукофотлар, устамалар,

қўшимча тўловлар ва ижтимоий имтиёзларнинг барча турлари, шу жумладан, ходимларга қонун ҳужжатларига мувофиқ ишламаган вақт учун ҳисоблаб ёзилган пул маблағлари киради.

Меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари асосланган ва солиқ тўловчининг бирламчи ҳисоб ҳужжатлари билан тасдиқланган бўлиши керак.

АМОРТИЗАЦИЯ ХАРАЖАТЛАРИ

Амортизация деганда асосий воситаларнинг ва номоддий активларнинг баҳоланган хизмат муддати давомида активнинг амортизация қилинадиган қийматини маҳсулот таннархига ва давр харажатларига киритадиган мунтазам тақсимлаш ва ўтказиш кўринишида эскиришнинг қиймат ифодаси тушунилади. Асосий воситалар ва номоддий активлар амортизация қилинадиган активлардир.

Қуйидагилар амортизация қилинмайди:

- 1) ер участкалари ва табиатдан фойдаланишга доир бошқа объектлар (сув, ер ости бойликлари ва бошқа табиий ресурслар);
- 2) маҳсулдор чорва моллари;
- 3) кутубхона фонди;
- 4) музей қимматликлари (музей ашёлари);
- 5) қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда консервациялашга ўтказилган асосий воситалар;
- 6) архитектура ёдгорликлари;
- 7) умумий фойдаланишдаги автомобиль йуллари, йулаклар, сайилгохлар, хиёбонлар, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари тасарруфида бўлган ободон- лаштириш иншоотлари;
- 8) қиймати илгари тўлиқ чегирилган мол-мулк;
- 9) асосий воситалар ва номоддий активлар таркибига ўтказилмаган капитал қўйилмалар.

Солиқ солиш мақсадида амортизация қилиниши керак бўлган мол-мулк СКнинг 144- моддасида келтирилган амортизациянинг энг юқори нормалари билан гуруҳларга тақсимланади.

Солиқ солиш мақсадлари учун ҳар бир кичик гуруҳ бўйича амортизация ажратмалари амортизация нормасини қўллаш орқали, бироқ СКда белгиланган энг юқори нормадан ошмаган ҳолда ҳисоблаб чиқилади.

Солиқ солиш мақсадлари учун амортизацияни СКда белгиланганидан пастроқ ва солиқ тўловчининг ҳисоб сиёсатида мустаҳкамлаб қўйилган нормалар бўйича ҳисоблашга йул қўйилади.

Солиқ солинадиган фойданинг тўлиқ ҳисобланмаган амортизация суммасига солиқ солиш мақсадларида СКда назарда тутилган нормаларга зид равишда қайта ҳисоблаш амалга оширилмайди.

БОШҚА ХАРАЖАТЛАР

Бошқа харажатлар таркибига илгари бошқа жорий харажатлар, молиявий фаолият бўйича харажатлар ва ижтимоий суғуртага ажратмалар бўйича харажатларга кирган харажатлар киритилган.

Қуйида бошқа харажатлар таркибига кирувчи харажатлар бўйича мисолларни куриб чиқамиз.

КЕЛГУСИДА ЧЕГИРИЛАДИГАН ХАРАЖАТЛАРИ

Бундай харажатлар улар юзага келган пайтда, жорий ҳисобот даврида солиқ солинадиган фойдани ҳисоблаб чиқаришда чегирилмайди, улар кейинги даврларда, солиқ тўловчининг ҳисоб сиёсати билан белгиланган, лекин 10 йилдан кўп бўлмаган муддат ичида чегирилиши лозим. Уларга қуйидагилар киради:

- янги ишлаб чиқаришлар, цехлар, агрегатларни, шунингдек серияли ва оммавий ишлаб чиқариладиган янги маҳсулот турларини ҳамда технологик жараёнларни ўзлаштириш харажатлари;

- барча турдаги асбоб-ускуналар ва техник қурилмаларни, уларнинг ўрнатиш сифатини текшириб кўриш мақсадида комплекс синаб кўриш (ишлаб турган ҳолатида) харажатлари;

- ишчи кучлари қабул қилиш ва янги ишга туширилган корхонада ишлаш учун кадрлар тайёрлаш билан боғлиқ харажатлар;

- асосий воситалар ва номоддий активларнинг жадаллаштирилган усулда ҳисобланган амортизация суммаси билан СКга мувофиқ белгиланган нормалар бўйича ҳисобланган амортизация суммаси ўртасидаги фарқ.

Шубҳали қарзлар бўйича захира ташкил этиш учун қилинган харажатлар СКга мувофиқ умидсиз деб эътироф этилган қарздорликни ҳисобдан чиқараётганда, ҳисобдан чиқарилиши лозим бўлган умидсиз қарздорлик миқдоридан ошмайдиган суммада чегириб ташланади.

Солиқ солинадиган фойдадан келгусида чегириладиган харажатларни қуйидаги мисол ёрдамида кўриб чиқамиз.

Солиқ солинадиган фойдани аниқлашда чегирилмайдиган харажатлар СКнинг 147-моддасида келтирилган.

Солиқ солинадиган фойдани аниқлашда чегирилмайдиган харажатлар таркибига кирувчи харажатларни қуйидаги мисоллар ёрдамида кўриб чиқамиз:

- ходимларга бериладиган ёки солиқ тўловчининг умумий овқатланиш эҳтиёжлари учун ёрдамчи хўжаликлар томонидан ишлаб чиқариладиган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича нархдаги фарқлар (зарарлар).

- СК 145-моддасининг 11,14 ва 32-бандларида белгиланган нормалардан ортиқча харажатлар (хизмат сафарлари, вакиллик харажатлари, ихтиёрий суғурта турлари бўйича ажратмалар)

Фойда солиғи бўйича имтиёзлар Солиқ кодекси ва алоҳида меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар билан ўрнатилган. Имтиёзларнинг умумий таснифини 1-расмда кўришимиз мумкин.

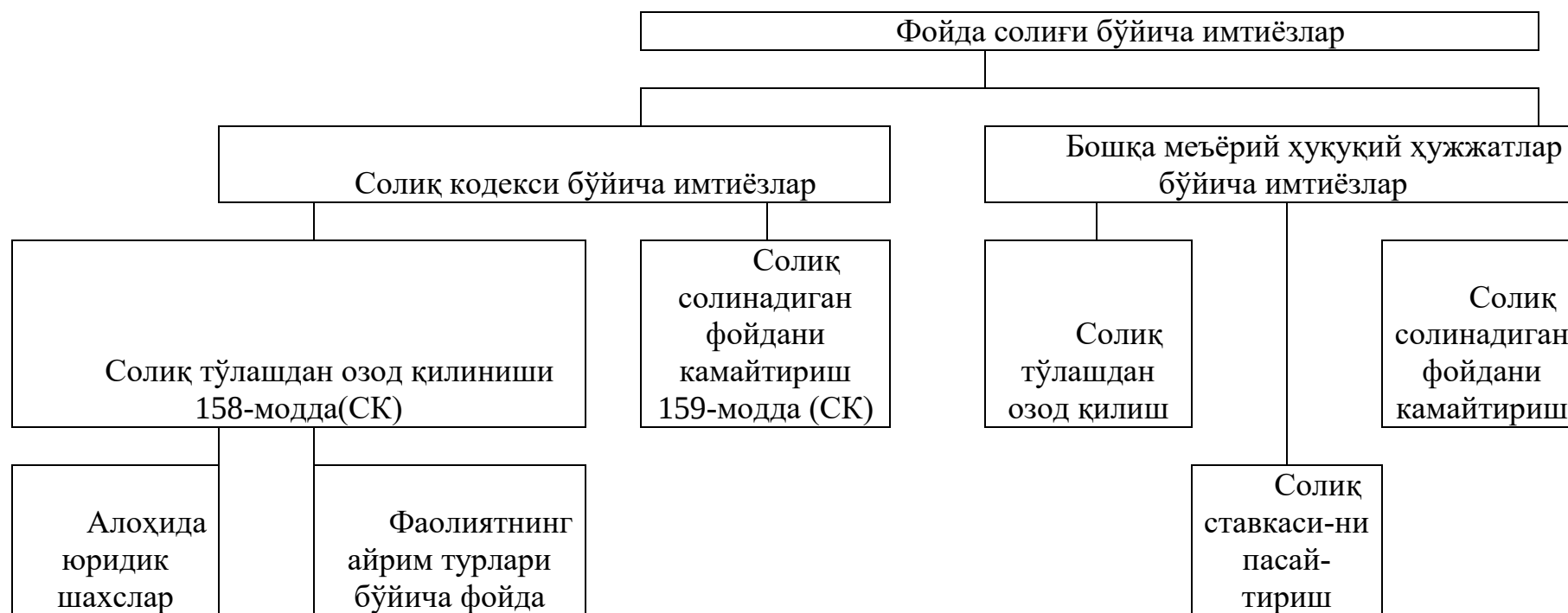
Солиқ кодексининг 158-моддасида кўзда тутилган ҳолларда юридик шахслар фойда солиғидан озод етилади. Уларга қуйидагиларни киритишимиз мумкин:

- ⇒ шаҳар йўловчилар транспортида(таксилар, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари) йўловчиларни ташиш бўйича хизматлар кўрсатишдан;
- ⇒ тарих ва маданият ёдгорликларини таъмирлаш ҳамда қайта тиклаш ишларини амалга оширишдан;
- ⇒ Халқ банки томонидан фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларидаги маблағлардан фойдаланиш ва бошқалардан.

Юридик шахсларнинг солиқ солинадиган фойдаси Солиқ кодексининг 159-моддасига мувофиқ қуйидаги суммага камайтирилади:

- ⇒ диний ва жамоат бирлашмаларининг, хайрия жамғармаларининг мулкида бўлган корхоналар фойдасидан шу бирлашмалар ва жамғармаларнинг уставида белгиланган фаолиятни амалга ошириш учун йўналтирилган ажратмалар;

Фойда солиғи бўйича имтиёзларнинг схематик кўриниши.

⇒ ёш оилалар тоифасига кировчи ходимларга ипотека кредитлари бадаллари тўлашга ва мулк сифатида уй-жой олишга текин йўналтириладиган маблағларга, солиқ солинадиган базанинг 10%и дан ошмаган миқдорда;

⇒ қўшимча фойда солиғини тўловчилар(айрим фойдали қазилмаларни казиб олувчи ер қаъридан фойдаланувчилар) учун соф қўшимча фойдаси ва бошқалар.

Фойдадан олинадиган солиқлар ҳисобига доир қуйидаги бухгалтерия проводкалари берилиши мумкин:

Фойда солиғини ҳисобланганда:

Д-т	К-т
9810	6410

ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ҳисобланганда:

Д-т	К-т
9820	6410

Счётлар ёпилганда:

Д-т	К-т
9910	9810
9910	9820

Фойда солиғи бўйича жорий тўловлар тўланганда:

Д-т	К-т
4410	5110

Жорий тўловларни ҳисобга олиш акс еттирилади;

Д-т	К-т
6410	4410

Фойда солиғини тўланганда:

Д-т	К-т
6410	5110

Тўлов манбаида фойда солиғини ушлаш:

	Д-т	К-т
Дивидендлардан	6610	6410
Фоизлардан	6920	6410

1.2 Фойдадан Олинадиган Солиқлар Ҳисобининг Мақсади ва Вазифалари.

Фойда солиғининг моҳияти фойданинг бир қисмини мажбурий тўлов сифатида давлат бюджетига марказлаштирилишида юзага келадиган муносабатларда намоён бўлади. Шундай экан фойда солиғи деганда корхона, ташкилот ва бирлашмаларда яратилган қўшимча қийматнинг бир қисми фойдани қонун доирасида белгиланган чегараларда мажбурий тўлов сифатида давлат бюджети ихтиёрига ўтказилиши билан боғлиқ пул муносабатлари тушунилади.

Амалиётда солиқ қонуниятларидан келиб чиққан ҳолда фойда солиғи деганда корхона, ташкилот ва бирлашмаларнинг ишлаб чиқариш фаолиятидан қўлга киритилган фойдасидан ташқари қимматли қоғозлар операцияларидан (акция, облигацияларини чиқариш ва жойлаштиришдан олган дивидендлар ёки фоизлар кўринишидаги даромадлар) даромадлар, шунингдек бошқа корхоналар фаолиятига қатнашишдан қўлга киритилган даромадлар ҳам эътиборга олинади. Фойда солиғининг моҳиятини тушуниш мақсадида фойда солиқ муносабатига таъллуқли уч хусусиятга эга бўлмиш пул маблағларининг ҳаракат доирасига диққатни қаратиш зарурдир, яъни:

1. Солиқ тўловчи ўз фойдасининг бир қисмини фойда солиғи сифатида давлат бюджетига тўлар экан, бунинг эвазига у давлатдан шунга тенг бирон бир товар ёки хизмат олмайди. Умуман тўланган фойда солиғи солиқ тўловчининг давлатдан оладиган маблағлари ўртасидаги бевосита боғлиқликда юзага келмайди. Худди ана шу хусусиятга кўра фойда солиғи нархдан рухсатнома (лицензия)лар ва воситачилик йиғимларидан фарқ қилади, чунки бўлар ўзига хос мажбурий ёки ихтиёрий тўлов ҳисобланади, бироқ ҳамма вақт давлат томонидан кўрсатилган хизматдан муайян фойда (наф) кўрилиши билан боғлиқдир. Конкрет субъект солиқ тўловчи сифатида одатда жамият ва ўзининг кўрган фойдаси ёки манфаатини тўлаган солиқлари билан баҳолаб ололмаганлиги туфайли, улар томонидан айрим

холларда солиқлар тўлашдан бўйин товлашга ёки ўз фойдаларини яшириш холларига олиб келмокда. Бундай холатлар аниқланиб бундай шахсларга нисбатан маъмурий чоралар кўрилсада ҳам давлат йиғиб олинган фойда солиғининг аҳамиятини ошкора ва самарали тарзда ишлатса ҳамда солиқ тўловчиларнинг аксарият қисми давлатнинг иқтисодий-ижтимоий ва бошқа дастурларининг аҳамиятини тушунган ҳолда ўз маблағлари ҳисобидан мажбурий солиқларини тўлаганликларида солиқ ахлоқини юксак тамойили барқарорлашган бўлар эди.

2. Фойда солиғи мажбурий тўлов сифатида тўла ва ўз вақтида давлат бюджетига тўланиши учун жавобгарлик солиқ тўловчилар зиммасига юкланган. Шунинг учун ҳам жавобгарлик фойда солиғининг тўланишида, унинг тўловчисига мажбурий маъсулиятни юклайди.

3. Давлат томонидан фойда солиғининг марказлаштирилиши орқали давлат бюджетининг энг асосий даромад қисми белгиланган миқдорларда таъминланади. Шу сабабли ўзига хос пул маблағларининг ҳаракати доирасида фойда солиғини тўлашга монанд бўлиш солиқ муносабатининг юксак даражасида юзага келади.

Фойда солиқ муносабатларининг айрим амалий хусусиятлари каторига қуйидагиларни ҳам киритиш мумкин:

1. Солиқни ҳисоблашда корхонанинг молиявий ахволи ва ишлаб чиқариш фаолияти ҳар тамонлама инобатга олиниши минтақадаги иш ҳақи коэффициентлари, яъни саҳроларда, сувсиз жойларда, тоғли туманларда фаолият кўрсатиб олинган фойда ва уни солиқ объекти доирасида этиборга олишда қўлланиладиган чегирмалар.

2. Республикамизда амал қилувчи регрессив, прогрессив ва пропорционал солиқ ставкаларининг ўзида турли фаолият даражасидан келиб чиққан ҳолда этиборга олиниши.

3. Фойда солиғини ҳисоблашда акция, облигациялардан ва улардан ташқари олинган даромадлар ҳамда бошқа корхоналар фаолиятида

катнашишдан кўрилган даромадларнинг ҳам фойда солиқ объектини шакллантиришда этиборга олиниши.

4.Яхши ишлайдиган ёки ишлаб чиқарилган маҳсулот (товарлар)ни экспорт килиш, кичик ва ўрта бизнес корхоналарига нисбатан жорий этилган имтиёзлар, чегирмалар ва шу кабиларни.

Фойда солиғини ижтимоий-иқтисодий тараққиётдаги ўрни ва аҳамияти ҳам бениҳоят каттадир.

Биринчидан, фойда солиқ объектини имтиёзлар оркали тартибга келтириш солиқ тўловчининг ўзига боғлиқ қилиб қўйилганлиги, корхоналарни маҳсулот ишлаб чиқариш хажмини ўтган йилдагига нисбатан оширишга сифатли маҳсулот (товар) ишлаб чиқаришга ундайди. Қўлга киритилган ва корхона балансидаги фойдани ноўрин сарфлашни қисқартиради ва тўғридан-тўғри қайтим бермайдиган хўжалик тармоқларига инвестицияни кенгайтиради, уни тез ишга солишга имконият тугдирмоқда.

Иккинчидан, фойда солиғи корхоналарнинг маблағларини уй-жой қурилишига сарфлашга ва уларни экспорт хажмини оширишдан фойда олишга кизиктиради. Чунки бундай фойдаларнинг солиқдан озод этилиш корхонанинг молиявий аҳолини мустахкамлайдиган тўлов қобилиятини кучайтиради.

Учинчидан, фойда солиқ имтиёзларига амал қилиш ишлаб чиқариш харажатларини камайтиришга, сифатли қўплаб маҳсулот ишлаб чиқаришга ва бюджет даромадларини оширишга қулай шарт-шароит яратмоқда.

Тўртинчидан, фойда солиғини келажакда корхона даромадидан олинадиган солиқ билан бирлаштириш имкониятлари улар томонидан қўлга киритилиши мумкин бўлган иқтисодий кўрсаткичларнинг ўсишига боғлиқ чунки бундай солиқ муносабатларини юзага келтириш оркали ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳаларида сифат ўзгаришларининг ижобий томонга силжитилишига эришиш мумкин бўлади.

Фойда солиғи ҳисобининг бухгалтерия ҳисоби объекти сифатидаги қуйидаги вазифалари мавжуд:

- хўжалик юритувчи субъектларнинг фойда кўрсаткичларини аниқлаш;
- хўжалик фаолияти натижаси – фойдани аниқлаш;
- солиқ базасини ҳисоблаш;
- бюджетга ўтказиб бериладиган солиқ суммасини ҳисоблаш.

Фойда солиғи ҳисоби маълум кўрсаткичлар билан ҳисобга олиниб борилади. Фойда солиғи кўрсаткичларини 2-расмда қуйидагича таснифланган.

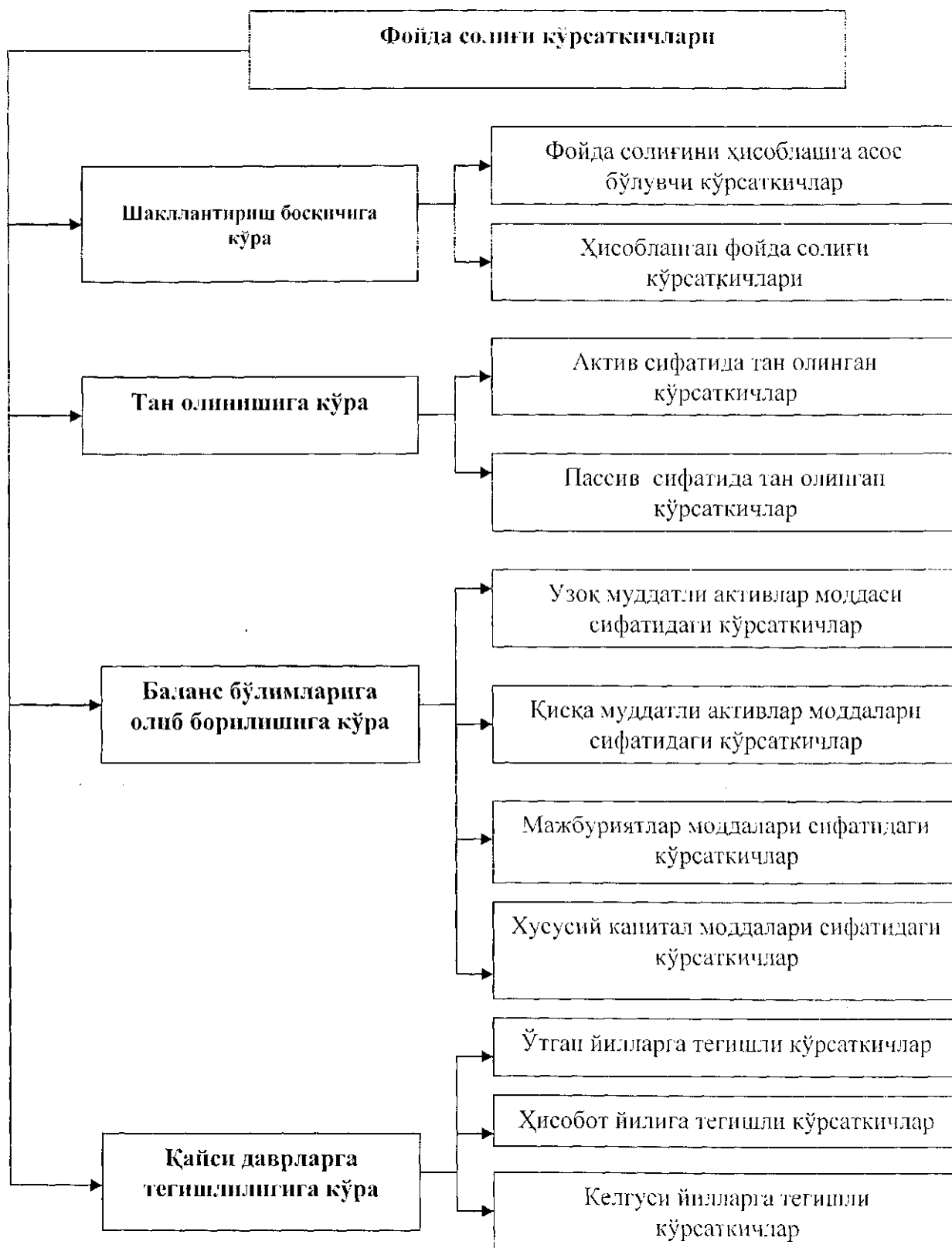
Фойда солиғи кўрсаткичлари – бу фойда солиғини ҳисоблашга асос бўлувчи, шунингдек унга доир ҳисобланган миқдор ва сифат кўрсаткичлар мажмуасидир.

Фойда солиғи кўрсаткичлари шакллантириш босқичига кўра фойда солиғини ҳисоблашга асос бўлувчи ва ҳисобланган фойда солиғи кўрсаткичларига бўлинади.

Тан олинишига кўра актив сифатида харажат пассив сифатида даромад кўринишидаги харажатларга бўлинади.

Даврийлигига кўра эса ўтган йиллар, ҳисобот йили ва келгуси давр фойда солиғи кўрсаткичларига бўлинади.

¹Пашаходжаева Д.Д. Фойда солиғи кўрсаткичлари ҳисобини уйғунлаштириш масалалари.//Возор, пул ва кредит.01-сон(164), 2011 йил 51 бет.

2-расм. Фойда солиғи кўрсаткичларини таснифлаш асослари

²Пашаходжаева Д.Д. Фойда солиғи кўрсаткичлари ҳисобини уйғунлаштириш масалалари.//Бозор, пул ва кредит.01-сон(164), 2011 йил 51 бет.

**II БОБ «ОҚДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ
ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖДА ФОЙДАДАН ОЛИНАДИГАН
СОЛИҚЛАР ҲИСОБИНИГ ҲОЛАТИ ВА ЯХШИЛАШ ЙЎЛЛАРИ.**

2.1 «ОҚДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ
ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖда фойда кўрсаткичларининг ҳолати
ва таркибий тузилиши

«ОҚДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ
ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖда кейинги ўринларда корхона
дейилади фойда кўрсаткичларининг ҳолати ва таркибий тузилишини
аниқлаш учун даставвал биз корхонанинг даромад манбалари, харажат
йўналишлари ва уларнинг фойдага таъсирини кўриб чиқамиз.

1-жадвалда кўрсатилган корхонанинг “Молиявий натижалар тўғрисидаги
ҳисобот” ига асосан фойда кўрсаткичларини таҳлил қиламиз.

1-жадвал

2013-йил ҳолатидаги фойда кўрсаткичларининг таснифи

	01.01.2012		01.01.2013		Ўзгариши (+,-)	
	Сумма, минг сўм	Солиқ тўлангунча бўлган фойдага нисбатан салмоғи (%)	Сумма, минг сўм	Солиқ тўлангунча бўлган фойдага нисбатан салмоғи (%)	Суммадаги	Салмоғидаги
Кўрсаткичлар						
1	2	3	4	5	6	7
1. Маҳсулот (иш. хизмат) лар сотиш-дан олинган ялпи фойда	134855,584	1365,9	155864,408	3143,4	21008,824	1777,5

2.Давр харажатлари ва асосий фаолиятнинг бошқа жараёнларидан даромад ва харажатлар	132618,142	1343,3	169792,221	3424,3	37174,079	2081
3.Асосий ишлаб чиқариш фаолиятининг ялпи молиявий натижаси	11261,949	114,1	6569,47	132,5	-4692,479	18,4
4.Умумхўжалик фаолиятининг ялпи молиявий натижаси	9872,829	100	4 958 498	100	-4914,331	0
5. Фавқулоддаги фойда ва зарарлар					0	0
6.Фойда солиғи тўла-гунга қадар фойда	9872,829	100.0	4958,498	100.0	-4914,331	0.0
7.Фойдадан солиқ ва бошқа солиқлар	2867,515	29	3365,747	67,9	498,232	38,8
8.Хисобот давридаги соф фойда ёки зарар	7005,314	71	4819,998	97,2	-2185,316	26,3

Бу жадвал орқали биз корхонанинг бир йиллик мавсум ичида фойда кўрсаткичларининг динамикасини кўришимиз мумкин.

Жадвалдан кўриниб турибдики, ялпи фойда кўрсаткичи 21 008 824 сўмга, давр харажатлари 37 174 079 сўмга ва солиқлар эса 498232 сўмга ошган. Асосий ишлаб чиқариш ва умумхўжалик фаолиятининг молиявий натижалари ҳамда соф фойда кўрсаткичлари эса камайган.

Корхона соф фойдасига энг муҳим таъсир қилувчи омиллар ялпи даромад ва кўрсатилган хизматларнинг таннархи суммалари кўпайган. Салмоқли улушда таннархнинг ялпи даромадга нисбатан кўпроқ ўсганлиги натижасида ялпи фойда миқдори ўтган йилга нисбатан камайган.

Солиқ ставкаларининг ошиши эса солиқ тўловлари миқдорини ўтган йилга нисбатан оширган ва бу ўзгариш ҳам соф фойдани камайтишига олиб келган.

Энди эса жадвал маълумотларидан фойдаланиб соф фойдага таъсир килувчи омиллар таҳлилини мувозанат усули орқали кўриб чиқамиз.

Мувозанат усулининг моҳияти шундан иборатки, натижа кўрсаткичига омиллар таъсирини аниқлаш учун ҳисобланаётган омилнинг фарқи қолган омилларнинг жойлашиш тартибига қараб асос ёки ҳисобот давридаги миқдори олинади.(2-жадвал)

2-жадвал

Соф фойда ва унинг ўзгаришига таъсир
этувчи омиллар таҳлили
(минг сумда)

Кўрсаткичлар	Ўтган йили	Ҳисобот йили
1	2	3
1. Маҳсулот сотишдан олинган ялпи фойда (ЯФ)	134855,584	155864,408
2. Давр харажатлари (ДХ)	132618,142	169792,221
3. Асосий фаолиятнинг бошқа жа- раёнларидан даромадлар (БД)	9024,507	20497,283
4. Молиявий фаолиятдан даромад (МД)	1389,12	1610.972
6. Фойдадан солиқ ва бошқа солиқ ҳамда ажратмалар (С)	2867,515	3365,747

7.Жорий йилнинг соф фойдаси (СФ)	7005,314	4819,998
-------------------------------------	----------	----------

Соф фойда ва унга таъсир етувчи омилларни умумий формулада ифодалаймиз.

$$СФ= ЯФ- ДХ+БД+МД+ФФ-К$$

$\Delta СФЯФ$ – Ялпи фойда ўзгаришининг соф фойдага таъсири

$$\Delta СФЯФ=ЯФ1-ЯФ0=155864,408-134855,584=+21008,824$$

$\Delta СФДХ$ – Давр харажатлари ўзгаришининг соф фойдага таъсири

$$\Delta СФДХ=ДХ1-ДХ0=169792,221-132618,142=+37174,079$$

$\Delta СФБД$ – Бошқа даромадлар ўзгаришининг соф фойдага таъсири

$$\Delta СФБД=БД1-БД0=20497,283-9024,507=+11472,776$$

$\Delta СФМД$ – Молиявий фаолиятдан даромадлар кўпайишининг соф фойдага таъсири.

$$\Delta СФМД=МД1-МД0=1610.972-1389,120=+221,852$$

$\Delta СФС$ – Солиқлар кўпайишининг соф фойдага таъсири

$$\Delta СФС=С1-С0=3365,747-2867,515=+498,232$$

$$\Delta СФ=\Delta СФЯФ-\Delta СФДХ+\Delta СФБД+\Delta СФМД-\Delta СФС$$

$$4819,998-7005,314=+21008,824-37174,079+11472,776+221,852-498,232$$

$$-2185,316=-2185,316$$

Корхонада ялпи фойданинг ошиши натижасида соф фойда кўрсаткичи анча ўсган лекин давр харажатларининг кўпайиши ва солиқ юкининг ортиши соф фойдани ўтган йилга нисбатан камайишига олиб келган. Бунга асосий омил сифатида корхонада ўтган йилга нисбатан давр харажатларининг 37174,079 минг сўмга ошиши сабаб бўлди.

Келгусида корхона соф фойдасини ошириши учун давр харажатларини камайтириш лозим. Бунинг учун корхона бу харажатлар бўйича режа

сметасини тузиб бориши, синтетик ҳисоб юритилиши ва иккиламчи, зарур бўлмаган хизмат турларидан воз кечиши зарур.

2.2 «ОКДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ ФЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖда фойда солиғи ҳисоби.

Корхона умумбелгиланган солиқ тизимида фаолият юритади ва ҳар чорак фойда солиғи ва ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ҳисоботларини солиқ органларига топширади.

Корхона бу ҳисоботларни ҳар чоракда тузади ва махсус тасдиқланган солиқ ставкалари билан ҳисобга олади. Қуйида биз корхонанинг 2013-йилда тақдим этилган солиқ ҳисоботлари ва ҳисоблаш тартиби билан танишамиз. Корхонанинг бу йилда тақдим этилган ҳисоботлари иловаларда кўрсатилган.

Корхона фойдадан олинadиган солиқлар ҳисобини қуйидаги кетма-кетликда амалга оширади:

1) Ҳисоботни тузиш учун керакли маълумотлар тўпланади.

Бу маълумотлар корхонанинг бош китоби ёки айланма қайдномаларидан олинади.

❖ бажарилган иш ва хизматларни сотишдан соф тушум (9030 счет)
– 4 003 243 039 сўм

❖ бажарилган иш ва хизматларнинг таннари (9130 счет) –
3 868 387 455 сўм

❖ маъмурий ҳаражатлар (9420 счет) – 13 863 466 сўм

❖ бошқа операцион ҳаражатлар (9430 счет) – 118 754 676 сўм

❖ асосий фаолиятдан бошқа даромадлар (9390 счет) – 9 024 507 сўм

❖ валюта курси фарқидан даромадлар (9540 счет) – 1 389 120 сўм

2) Маълумотлар асосида солиқ солинадиган база аниқланади.

Бунинг учун мос равишда даромадлар ва ҳаражатлар айрилади, уларни счетлар орқали кўриб ўтамиз:

Солиқ тўлангунга қадар фойда= 9030 – 9130 – 9420 – 9430 + 9390 + 9540

яъни:

$$= 4\,003\,243\,039 - 3\,868\,387\,455 - 13\,863\,466 - 118\,754\,676 + 9\,024\,507 + \\ + 1\,389\,120 = 9\,872\,829 \text{ сўм}$$

3) фойда солиғи суммаси аниқланади.

Фойда солиғи суммасини аниқлаш учун солиқ тўлангунга қадар фойдага чегириладиган ва қайта қўшиладиган харажатлар бўлмаганлиги сабабли тўғридан-тўғри солиқ ставкасига кўпайтирилади.

$$9\,872\,829 * 9\% = 888\,554,6$$

Бу суммалар мос равишда ҳисоботга кўчирилади.

9 872 829 сумма ҳисоботнинг 1-2 иловасидаги 010-сатрига кўчирилади.

888 554,6 сумма эса 1- илованинг 160 – сатрига олинади.

4) ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ҳисоботини тузиш тартиби

Бу солиқ турининг базасини аниқлаш учун солиқ тўлангунга қадар фойдадан фойда солиғи суммасини айириб ташлаймиз ва мос солиқ ставкасига кўпайтирамиз.

$$9\,872\,829 - 888\,554,6 = 8\,984\,274,4 \text{ сўм}$$

$$8\,984\,274,4 * 8\% = 718\,742 \text{ сўм}$$

Бу операцияларга қуйидаги бухгалтерия ёзувлари ёзилади:

Фойда солиғини ҳисобланганда

Д-т	К-т	Сумма
9810	6410	888 554,6 сўм

ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ҳисобланганда

Д-т	К-т	Сумма
9820	6410	718 742 сўм

Счётлар ёпилганда

Д-т	К-т	Сумма
9910	9810	888 554,6 сўм

Корхонага доир бу ҳисоботлар 7-8-9-иловаларда кўрсатиб берилган.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Ўзбекистонда олиб борилаётган ислохотлар жумладан, солиқ тизимидаги ўзгаришлар иқтисодиётни ривожлантиришнинг асосий дастакларидан биридир. Шу сабабдан республикамизда ўзига хос солиқ сиёсати ишлаб чиқилган. Унга кўра солиқ ставкаларини босқичма-босқич тушириб бориш ва хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини эркинлаштиришдан иборатдир.

Хусусан, фойдадан олинадиган солиқлар ставкаларининг туширилиши ва уни ҳисоблаш тизиминг такомиллаштирилиши бевосита хўжалик юритувчи субъектлар маблағларининг кўпроқ қисмини ўз ихтиёрида қолдириш имкониятини бермоқда ва бунинг натижасида хўжалик юритувчи субъектлар сони ошиб боришига сабаб бўлмоқда. Бу эса бевосита бюджетдаги маблағларнинг кўпайишига олиб келади. Бу президентимиз томонидан пухта ишлаб чиқилган солиқ сиёсатининг самарасидир.

Охирги йилларда солиқлар бўйича кўп ўзгаришлар бўлсада, фойда солиғи ҳисоботи ва тузиш тартиби ҳам ўзгаришсиз қолди. Ҳисоботни тузиш даврлари чораклик ҳисоботда юритилади.

Бугунги кунда, юридик шахсларнинг солиқ ҳисоботларини янада ихчамлаштириш ва такомиллаштириш чоралари кўриб чиқилмоқда. Шу нуқтаи назардан мен қуйидаги таклифларни бериб ўтишим мумкин:

- Фойда солиғи ҳисоботини йиллик ҳисобот тизимида ўтказиш;
- Фойда солиғи ҳисоботини фаолият турлари бўйича ишлаб чиқиш;
- Фойда солиғи ҳисоботи рекзивитларини умумлаштириш.

Фойда солиғи ҳисоботининг чораклик ҳисоботда олиб борилишининг бир қанча афзалликларидан ташқари камчиликлардан ҳоли эмас. Ишлаб чиқариш жараёни ва бажариладиган иш муддати бутун мавсум бўйича давом этадиган корхоналар учун чораклик ҳисобот тизими бир қанча ноқулайликларга эга. Олдиндан олинган даромад, қилинган ва келгусида кутилаётган харажатларни тўғри тан олиш ва чораклар бўйича тақсимлаш, фойдани тўғри ҳисоблашда бир қанча мураккабликлар мавжуд.

Тадқиқот объекти сифатидаги «ОКДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖда хизмат кўрсатиш ва бажариладиган иш муддати бутун мавсум бўйича давом этади. Бу нарса юқорида таъкидлаганимиздек, фойда солиғи ҳисоботи чораклик ҳисоб тизимида бир қанча мураккабликларни келтириб чиқармоқда.

Тадқиқот натижаси сифатида «ОКДАРЁ ТУМАН ЙУЛ ХЎЖАЛИК ПУДРАТ ТАЪМИРЛАШ ФОЙДАЛАНИШ КОРХОНАСИ» МЧЖда фойда солиғи ҳисобини яхшилаш учун қуйидаги таклифларни кўриб чиқиш зарур:

- Биринчи навбатда ҳисоб сиёсатини жорий қилиш:
- бирламчи ҳужжатларнинг тўлиқлигини ва тўғри юритилишини таъминлаш;
- Бирламчи ҳужжатларни тўғри ва ўз вақтида расмийлаштириш;
- Ҳисоб регистрларини ҳисоб сиёсатига мос узликсиз ҳисоб тизимида юритиш;
- Ҳисоботларни бирламчи ҳужжатларга мослигини таъминлаш ва тўғри тузиш;
- Ҳисоботларни ўз вақтида солиқ органларига топшириш;
- Дебиторлик ва кредиторлик қарзларини ўз вақтида ундириш ва тўлаш.

Ушбу таклифлар амалга оширилиши корхонадаги ҳисоб тизими ва бевосита молиявий ҳолатини ҳам анча яхшиланишинишига олиб келиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.—Т: Ўзбекистон, 2010.-10 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси—Тошкент. 2007 йил 25 декабр
3. «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида» қонун. 1996 йил 30 август.
4. «Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида». Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 11 апрелдаги ПФ-3594-сонли Фармони.
5. «Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун жавобгарликни кучайтириш тўғрисида». Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 15 июндаги ПҚ-100- сонли Қарори.
6. "Статистик, солиқ, молиявий ҳисоботларни, лицензияланадиган фаолият турларини ва рухсат бериш тартиб-таомилларини тубдан қисқартириш чора-тадбирлари тўғрисида". Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 16 июлдаги ПФ-4453-сонли Фармони.
7. Ўзбекистон Республикасининг 2013 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 25 декабрдаги ПҚ-1887-сонли Қарори.

8. “Бюджетдан ташқари пенсия фондининг маблағларини шакллантириш ва сарфлаш тартиби тўғрисида Йўриқнома». Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2минг йил 23 декабрдаги 498-сонли Қарори билан тасдиқланган.

9. Абдуллаев Ё. Макроиктисодий статистика. 100 савол–жавоб. – Т.: Меҳнат, 1998.

10. Абдукаримов И.Т. Молиявий ҳисоботни уқиш ва таҳлил қилиш. 2-нашри. “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёт уйи, 1999. 319-бет.

11.

12. Бобожонов О., Жуманиёзов К. Молиявий ҳисоб. Дарслик. – Т.: Молия, 2002. - 659 бет.

13. Уразов К.Б. Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоб. Ўқув қўлланма.- Т.: «Ўқитувчи», 2004.

14. Аннаев М.Б. Даромадлар ҳисобига доир мезонлар ва тамойиллар. «Ўзбекистон: Туризм, иқтисодиёт ва экология» мавзусидаги илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. Самарқанд, СамИСИ, 2009 йил, 30-31 март, 12-22-бетлар.

15. Пошоходжаева Д.Д. Корхоналарнинг даромад (фойда) солиғи ва уни ҳисобини такомиллаштириш . «Сервис ва туризм: Бошқариш ва ривожлантириш муаммолари» мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. -Самарқанд, СамИСИ, 2007 йил, 4-6 сентябрь, 294-296 бетлар.

16. Пошоходжаева Д.Д. Фойда солиғи кўрсаткичлари аудитининг назарий асослари. Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш ва аҳолини иш билан таъминлаш масалалари мавзусидаги республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. -Самарқанд , СамИСИ, 2009 йил, 26 декабр,-287-291 бетлар.

17. Пошоходжаева Д.Д. Фойда солиғига таъсир қилувчи харажатлар ҳисобининг методологик муаммолари ва уларнинг ечимлари. “Бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва аудитнинг назарий ва методологик муаммолари” (2-қисм) мавзусидаги республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами.-Самарқанд, СамИСИ, 2010 йил, 28 июн,-150-160 бетлар.

Интернет сайтлари

- 15 <http://www.soliq.uz/uz/regions/40/>
- 16 <http://www.hisobot.uz>
- 17 <http://www.norma.uz>

Иловалар
